

ПРАВОВА ІНСТИТУЦІАЛІЗАЦІЯ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ В УКРАЇНІ

LEGAL INSTITUTIONALIZATION OF POLITICAL PARTIES IN UKRAINE

Лешанич М.М.,

*здобувач кафедри міжнародної політики
факультету міжнародних економічних відносин
Ужгородського національного університету*

У статті досліджено основні етапи правової інституціалізації політичних партій в Україні. Показано особливості інституціалізації партій у країнах Західної Європи та країнах Центрально-Східної Європи.

Відповідно до формування нормативно-правової бази функціонування політичних партій, виокремлено основні етапи їх правової інституціалізації. Таких етапів чотири: 1 етап – 1991–1996 рр. (28 червня 1996 р. прийняття Конституції України); 2 етап – 1996–2001/2002 рр. (квітень 2001 р. прийняття Закону України «Про політичні партії в Україні»; у березні 2002 р. відбулися парламентські вибори, які змінили структуру електоральної конкуренції в Україні); 3 етап – 2002–2014/2015 рр. (за результатами Революції Гідності змінюється акторна структура партійної системи, а у 2015 р. приймається закон про державне фінансування партій); 4 етап (починаючи з 2015 р.).

Охарактеризовано основні закони, які обумовлюють діяльність політичних партій: Конституцію України, Закони України: «Про політичні партії в Україні», «Про вибори народних депутатів України», «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів», «Про Кабінет Міністрів України», «Про державну службу», «Про комітети Верховної Ради України», «Про Регламент Верховної Ради України», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання корупції в Україні» тощо.

Акцентовано на необхідності створення штучного законодавчого механізму підсилення ролі партій у суспільно-політичному житті. Указано на основні напрями корегування українського законодавства про політичні партії з метою його покращення: зміну виборчого законодавства, заборону або легалізацію регіональних партій, посилення відповідальності партій за невиконання законодавства (відсутність організаційної структури, сайту політичної партії, систематична неучасть у виборах), забезпечення внутрішньопартійної демократії.

Ключові слова: правова інституціалізація політичних партій, українські партії, партійна система, законодавча підтримка партій.

The article considers the main stages of the legal institutionalization of political parties in Ukraine. The peculiar features of the institutionalization of the parties in the countries of Western Europe and the countries of the Central-Eastern Europe have been demonstrated.

In accordance with the formation of the legal framework for the functioning of political parties, the main stages of their legal institutionalization have been identified. There are four of them, and namely: stage 1 – 1991–1996 (June 28, 1996, the adoption of the Constitution of Ukraine); stage 2 – 1996–2001/2002 (April 2001, the adoption of the Law “On Political Parties in Ukraine”; March 2002 witnessed the parliamentary elections that changed the structure of electoral competition in Ukraine); stage 3 – 2002–2014/2015 (as a result of the Revolution of Dignity, the actor structure of the party system changes, and in 2015 the law on state funding of parties was adopted); stage 4 – starting with 2015.

The basic laws governing the activities of political parties have been characterized, and namely: the Constitution of Ukraine, the Laws of Ukraine “On Political Parties in Ukraine”, “On the Election of the People’s Deputies of Ukraine”, “On the Election of Deputies of the Verkhovna Rada of the Autonomous Republic of Crimea, Local Councils and Rural, Settlement, City Heads”, “On the Cabinet of Ministers of Ukraine”, “On the Civil Service”, “On the Committees of the Verkhovna Rada of Ukraine”, “On the Regulation of the Verkhovna Rada of Ukraine”, “On Amendments to Some Legislative Acts of Ukraine on Preventing the Corruption in Ukraine” and some others.

Emphasis has been placed on the need to create an artificial legislative mechanism to strengthen the role of parties in social and political life. The main directions of adjustment of the Ukrainian legislation concerning the political parties have been pointed out in order to improve it, and namely: the change of electoral legislation, prohibition or legalization of regional parties, strengthening of parties’ responsibility for non-compliance (lack of organizational structure, political party’s site, systematic non-participation in elections), ensuring internal party democracy.

Key words: legal institutionalization of political parties, Ukrainian parties, party system, legislative support of parties.

Постановка проблеми. Під інституціалізацією політичних партій варто розуміти процес перетворення звичайних асоціацій громадян у повноцінний конституційно-правовий інститут. Інституціалізація політичних партій включає правовий і політичний складники.

Правова інституціалізація політичних партій – це регламентація їхньої діяльності за допомогою правових норм, визнання їхніх консти-

туційних функцій у рамках чинної політичної системи, регулювання за допомогою права цілого комплексу відносин, пов’язаних зі створенням і діяльністю партій [1, с. 39]. Правова інституціалізація політичних партій складається з двох взаємопов’язаних процесів: конституціалізації – включенні в Конституцію основних принципів статусу політичних партій і законодавчої інституціалізації, за результатами якої відбува-

ється законодавче регулювання діяльності партій. Законодавча інституціоналізація зазвичай включає правове регулювання таких елементів діяльності політичних партій: а) визначення місця й ролі партій у системі відносин «держава – громадянське суспільство»; б) умов і порядку створення політичних партій і припинення їхньої діяльності; в) вимог до їхньої організаційної будови, програмних положень, членства; г) фінансування діяльності партій; д) участі у виборчих процесах, формуванні органів влади; ж) контроль за діяльністю політичних партій.

У разі західних демократій партії створювалися й існували в лоні громадянського суспільства, а їхня правова інституціоналізація тісно пов'язана з історичною інституціоналізацією. Вона тривала із середини ХІХ ст. й мала еволюційний характер. Так законодавець реагував на запити громадянського суспільства щодо діяльності партій, формуючи їхню законодавчу базу діяльності.

У перехідних суспільствах процес правової інституціоналізації партій відбувався значно швидше й мав дещо інші особливості. По-перше, законодавці молодих демократій мали нормативно-правові зразки регулювання діяльності партій у розвинутих країнах Західної Європи та США, відповідно, і можливість адаптувати їх до політичних реалій власних держав. По-друге, процес правової інституціоналізації залежав від особливостей демократичного переходу та політичного режиму в таких суспільствах (демократія/гібридний режим). І, по-третє, на процес правової інституціоналізації політичних партій суттєвий вплив мав суб'єктивний фактор, пов'язаний з інтересами політичної еліти. Вплив суб'єктивного фактора пов'язаний зі створенням «штучних» умов для підвищення ролі партій у політичному житті [16, с. 46]. Отже, в одних країнах такі умови були створені й партії отримали належний правовий статус і функціональні характеристики (Словаччина, Польща, Чехія тощо), а в інших державах політична еліта, маючи зразки відповідних законів, цілеспрямовано не створювала таких умов (відсутність належних законів про вибори, політичні партії та їх фінансування). На жаль, до таких держав належить й Україна, де впродовж 1991–2019 рр. так і не створена якісна нормативно-правова база для діяльності й функціонування політичних партій. А для успішної інституціоналізації партій і партійної системи загалом важливим є ступінь інституціональних законодавчих правил (до таких зараховуємо закони про партії, про участь у виборах, державне фінансування партій) і їх стабільність.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета дослідження – охарактеризувати основні етапи правової інституціоналізації політичних партій та окреслити напрями реформування

нормативно-правової бази функціонування політичних партій в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Базовими законодавчо-нормативними актами України, якими регулюються питання утворення та функціонування політичних партій є, такі: Конституція України, Закони України: «Про політичні партії в Україні», «Про вибори народних депутатів України», «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів», «Про Кабінет Міністрів України», «Про державну службу», «Про комітети Верховної Ради України», «Про Регламент Верховної Ради України», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання корупції в Україні» тощо.

Процес правової інституціоналізації політичних партій розпочався в Україні після скасування ст. 6 Конституції СРСР про провідну роль Комуністичної партії. Можна виокремити такі етапи правової інституціоналізації політичних партій в Україні: 1 етап – 1991–1996 рр. (28 червня 1996 р. прийняття Конституції України); 2 етап – 1996–2001/2002 рр. (квітень 2001 р. прийняття Закону України «Про політичні партії в Україні»; у березні 2002 р. відбулися парламентські вибори, які змінили структуру електоральної конкуренції в Україні); 3 етап – 2002–2014/2015 рр. (за результатами Революції Гідності змінюється акторна структура партійної системи, а у 2015 р. приймається закон про державне фінансування партій); 4 етап (починаючи з 2015 р.). Отже, оскільки ми аналізуємо правову інституціоналізацію, то межі етапів ми визначаємо відповідно до формування нормативно-правової бази діяльності політичних партій.

З 1 січня 1991 р. розпочалася реєстрація Міністерством юстиції України (Мін'юст) політичних партій. 16 червня 1992 р. приймається Закон України «Про об'єднання громадян», який уперше містить поняття «політичної партії». У статті 2 цього Закону визначено, що «політичною партією є об'єднання громадян – прихильників загальнонаціональної програми суспільного розвитку, які мають головною метою участь у виробленні державної політики, формуванні органів влади, місцевого та регіонального самоврядування і представництво в їх складі» [2]. У законі унормувалися: а) засади діяльності та статус об'єднань громадян; б) порядок їх створення та припинення діяльності; в) вимоги до статутних документів; г) права об'єднань громадян, господарська й інша діяльність; д) особливості контролю за діяльністю об'єднань громадян. Спрощені умови реєстрації (заява з підписами 1000 громадян), прописані в законі, мали наслідком утворення великої кількості маловпливових партій.

Початок другого етапу датований нами 1996 р. – роком прийняття Конституції України [3], а його

завершення – прийняттям Закону України «Про політичні партії в Україні» [5] і парламентськими виборами 2002 р.

З прийняттям Конституції на конституційному рівні закріплено право громадян на свободу об'єднання в політичні партії. На цьому етапі (в 1997 р.) прийнято новий закон про вибори, який установив змішану виборчу систему, відповідно до якої 225 народних депутатів обиралися за мажоритарною системою відносної більшості, а інші 225 – за списками кандидатів у депутати від політичних партій, виборчих блоків партій у багатомандатному виборчому окрузі на основі пропорційного представництва. Депутатські мандати між партіями та виборчими блоками, які отримали чотири й більше відсотки голосів виборців, розподіляються пропорційно до поданих голосів [4]. Цим Законом суттєво підвищено статус політичних партій у суспільстві, оскільки вони ставали суб'єктами виборчого процесу, маючи право висувати кандидатів як у мажоритарних округах, так і багатомандатному окрузі, делегуючи своїх представників до ЦВК, окружних і дільничних виборчих комісій.

Закон України «Про політичні партії в Україні» прийнято у квітні 2001 р. Цей Закон складається із 6 розділів, якими регламентується утворення політичних партій, членство в партіях, фінансова діяльність партій, окреслюються вимоги до процесу реєстрації партій, обумовлюється контроль за діяльністю партій [5].

Третій етап правової інституціоналізації політичних партій є найбільш суперечливим. Розпочинається він після прийняття закону про політичні партії й завершується Революцією Гідності, прийняттям закону про державне фінансування політичних партій (2001–2014/2015 рр.). Його суперечливість у тому, що упродовж указанного періоду тричі (2004, 2010, 2014 рр.) змінювалася форма правління в Україні, а отже, уносилися зміни до Конституції, які кардинально змінювали й роль партій у реалізації владних відносин – формування уряду шляхом утворення коаліції більшості у Верховній Раді України чи на позапартійній основі.

Новим стимулом у подальшій правовій інституціоналізації політичних партій стало прийняття Законів України: «Про вибори народних депутатів України», «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів» (6 квітня 2004 р.) [6] і «Про внесення змін до Конституції України» (8 грудня 2004 р.) [7]. Законами встановлена пропорційна виборча система виборів як місцевих рад, так і Верховної Ради України. Отже, партії стали головними суб'єктами виборчого процесу

Відповідно до конституційних змін, у Верховній Раді України повинна сформуватися коалі-

ція депутатських фракцій, до складу якої входить більшість народних депутатів. Коаліція депутатських фракцій вносить пропозиції Президенту України щодо кандидатури Прем'єр-міністра України, а також пропозиції щодо складу Кабінету Міністрів України. Отже, партії стали головними суб'єктами впливу на законодавчу та виконавчу гілки влади. Після виборів 2006 р., відмічає Г. Зеленько, процес формальної партизації влади та політики сягнув найвищої за весь період незалежності позначки: уперше всі найвищі посадові особи держави – Президент, Голова Верховної Ради, Прем'єр-міністр – були лідерами політичних партій [12, с. 216].

Можемо констатувати, що з прийняттям вище вказаних законів створено необхідні умови для інституціоналізації політичних партій, оскільки вони забезпечували реалізацію представницької, електоральної та урядової (владної) функції політичних партій. Залишалось відкоригувати прийняті закони в бік європейськості й запровадити державне фінансування партій, і можна було б говорити, що в Україні сформована нормативно-правова основа для інституціоналізації та якісного функціонування політичних партій.

Однак, як сказано вище, суперечливість указанного етапу інституціоналізації полягає в тому, що після перемоги В. Януковича на президентських виборах 2010 р. Конституційний Суд України визнав неконституційними зміни від 8 грудня 2004 р., Україна знову стала президентсько-парламентською республікою. Формально партії могли мати власні фракції, формувати більшість, проте в реальній практиці їхні можливості впливу на роботу парламенту й формування виконавчих органів влади були зведені до мінімуму. Відбулося повернення й до змішаної виборчої системи, яка також негативно вплинула на процеси партійної інституціоналізації. Варто зазначити, що в новому виборчому законі заборонено виборчим блокам брати участь у виборах, а виборчий бар'єр піднято до 5% [9]. Указані норми закону сприяють інституціоналізації великих політичних партій і мають негативний вплив на розвиток малих і середніх. Великим партіям сприяє й формула Т. Хейра перерахунку голосів у депутатські мандати.

Новий етап в інституціоналізації політичних партій в Україні пов'язаний із Революцією Гідності, за наслідками якої знову внесено зміни до Конституції України (повернення до парламентсько-президентської республіки у форматі від 8 грудня 2004 р.) [8]. 8 жовтня 2015 р. Верховна Рада України прийняла Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання і протидії політичній корупції». Цим Законом в Україні запроваджено державне фінансування політичних партій. Право на отримання коштів із Державного бюджету отримали партії,

які набрали більше ніж 2% голосів на виборах до Верховної Ради України (зміни внесені в закон про політичні партії) [5].

Закон містить низку новацій щодо діяльності політичних партій в Україні, серед них – підвищення вимог щодо фінансової звітності політичних партій; створення органу, який перевірятиме фінансові звіти партій (в Україні – це Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК)); надання коштів не лише на статутну діяльність партій, а й на відшкодування витрат на передвиборну агітацію; сприяння розвитку партій, що дотримуються гендерної квоти.

Запровадження державного фінансування партій має, по-перше, сприяти зменшенню політичної корупції та залежності партій від олігархів (наприклад, записи в «Амбарній книзі Партії регіонів» про витрати коштів на фінансування інших партій). По-друге, державне фінансування сприятиме переорієнтації діяльності партій з пошуку фінансів на внутрішньопартійний розвиток. По-третє, сприятиме створенню умов для чесної конкуренції. По-четверте, дасть можливість для підтримки нових перспективних партій.

Венеціанська комісія зробила позитивний висновок щодо Закону, указавши на напрями його доопрацювання. Загалом ОБСЄ/БДПЛ і Венеціанська комісія вітають запропоновані в законопроекті зміни, що переважно поліпшують чинну законодавчу базу фінансування діяльності політичних партій і передвиборної агітації, у тому числі фінансування окремих кандидатів. Законопроект є важливим знаряддям у боротьбі з політичною корупцією, спрямованим на посилення прозорості політичного фінансування [17].

За результатами парламентських виборів 2019 р., право на державне фінансування отримали 11 партій: ПП «Слуга народу», ПП «Опозиційна платформа – За життя», ПП «Європейська Солідарність», ПП «Голос», ВО «Батьківщина» (як ті, що подолали виборчий бар'єр), Радикальна партія Олега Ляшка, ВО «Свобода», ПП «Громадянська позиція», ПП «Сила і Честь», ПП «Партія Шарія», ПП «Опозиційний блок» (як ті, що отримали більше ніж 2% голосів виборців).

Норми закону про державне фінансування партій ще не показали свого ефекту, а в нього вже внесено зміни. 29 серпня 2019 р. Президент України В. Зеленський подав на розгляд Верховної Ради України Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення ефективності інституційного механізму запобігання корупції» (№ 1029), який позитивно оцінило експертне середовище. Відповідно до Законопроекту, варто 1) позбавити державного фінансування політичні партії, які на парламентських виборах отримали понад 2% голосів виборців у загальнодержавному виборчому окрузі,

однак не змогли подолати прохідного бар'єру 5%, необхідного для отримання права на участь у розподілі депутатських мандатів (зміни до ст. ст. 17-3), і 2) удвічі зменшити щорічний обсяг державного фінансування статутної діяльності партій (зміни до ст. 17-2) [15].

Поява такого Законопроекту – це результат того, що 1) запровадження нової системи фінансового звітування засвідчило небажання українських партій розкривати справжню інформацію про свої фінанси та обмежену інституційну спроможність головного контролюючого органу – Національного агентства з питань запобігання корупції (НАЗК), а також негативну оцінку громадськістю державного фінансування партій (65% громадян України не схвалюють таке фінансування) [18].

Як зазначає О. Сидорчук, державне фінансування партій практично ніде у світі не підтримується громадянами [19]. Але, незважаючи на це, воно ефективно функціонує в розвинутих демократіях, запобігаючи політичній корупції, роблячи чесною конкуренцію на виборах, спонукаючи розвиток нових політичних партій.

Варто зазначити, що у 2015 р. прийнято низку законів, які дістали загальну назву «про декомунізацію», які також мали вплив на партійну систему, оскільки суттєво змінили умови діяльності деяких політичних партій і їхньої участі у виборах (наприклад, Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки») [10]. Указаними законами, на думку Ю. Якименка, 1) створена додаткова підстава для припинення діяльності й заборони участі у виборах уже наявних лівих партій, які базуються на комуністичній ідеології, використовуючи в назвах, програмних документах і практичній діяльності «спадщину» комуністичного режиму, і 2) значно ускладнено агітаційно-пропагандистську діяльність партій, які експлуатують пострадянські, «ностальгічні» настрої частини виборців [20, с. 77].

Отже, з 2015 р. в Україні в основному створена нормативно-правова основа діяльності політичних партій, яка охоплювала всі напрями їхньої діяльності. Тобто з 2015 р. розвиток політичних партій відбувався в такому правовому полі. Але, характеризуючи нормативно-правову основу діяльності політичних партій, вітчизняні дослідники вказують на низку недоліків у ній [1; 13; 18; 20]. Цілком доречно зазначити, що українські законодавці, приймаючи закони про діяльність політичних партій, мали міжнародні стандарти, апробовані на практиці, які ними проігноровані.

А тепер повернемося до тези А. Мелешевича «про необхідність створення штучних умов для підтримки статусності політичних партій у нових демократіях», і в контексті цього покажемо, як

в і якій послідовності приймалися закони в Україні: а) конституціоналізація політичних партій відбулася в 1996 р. з прийняттям Конституції України, до якої тричі вносилися поправки, що змінювали форму правління (2004, 2010, 2014 рр.); б) нові закони про вибори приймалися напередодні практично всіх парламентських виборів (за винятком 2014 та 2019 рр.); закон про вибори на пропорційній основі з відкритими регіональними списками так і не прийнятий належним чином; в) базовий закон про політичні партії прийнятий лише у 2001 р., при цьому без норм, які б установлювали державне фінансування партій; г) закон про державне фінансування партій прийнятий у 2015 р., хоча аналогічні закони починають прийматися в країнах Західної Європи, починаючи із середини 60-х рр. ХХ ст.; д) парламентські й місцеві вибори розділені в часі лише з 2010 р.

Констатація того, як створювалася нормативно-правова основа діяльності партій, дає змогу зробити висновок, що в Україні «штучно» створювалися несприятливі умови для розвитку політичних партій (після змін до Конституції 2010 р. взагалі можна говорити про їх деінституціалізацію).

Загалом же для українського політикуму характерним є невиконання законів, які обумовлюють діяльність політичних партій. І таке невиконання відбувається як з боку політичних партій, так і з боку органів, які контролюють їхню діяльність (Міністерство юстиції України (Мін'юст), Центральна виборча комісія (ЦВК), Національне агентство з запобігання корупції (НАЗК)). Як результат складається враження про недовіру до законів, а тому їх постійно змінюють. Яскравий приклад – зміни до закону про державне фінансування партій.

Отже, в Україні необхідно створити штучний законодавчий механізм для підсилення ролі партій у суспільно-політичному житті. Ідеться про те, що Україна була не єдиною країною, де політичні партії на початковому етапі демократичного транзиту не користувалися належною популярністю. Інші країни також перебували в такому стані. Для розв'язання цієї проблеми в них був створений законодавчий механізм для підсилення ролі партій у політичному житті, основою якого стали закони, які обумовили політичну відповідальність партій, їхню участь у виборчому процесі та формуванні уряду.

Отже, у виборців не було іншої альтернативи, крім сприйняття партій виключно як інструментів реалізації державної влади. З часом, як підкреслює А. Малешевич, за допомогою таких чинників, як вільні і справедливі вибори та політична відповідальність, партії посіли належне місце як у свідомості політичних акторів і виборців, так і в політичній системі країн [20, с. 49].

Неунормованість функціонування партій, безконтрольність з боку держави за їхньою діяль-

ністю призвели до того, що в Україні зареєстрована найбільша кількість партій порівняно з іншими країнами Європейського Союзу. Станом на січень 2019 р. Міністерством юстиції України зареєстровані 352 політичні партії.

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Охарактеризувавши основні етапи правової інституціалізації політичних партій, ми можемо підсумувати, що нормативно-правова основа функціонування політичних партій в Україні потребує суттєвого доопрацювання, основними напрямками якого можуть бути:

1. Чинне законодавство сприяє формальній участі політичних партій у виборчих процесах, оскільки для того, щоб Мін'юст не припинив їхньої діяльності, вони повинні брати участь у виборах. Тому необхідно чітко встановити ліміт голосів, які політична партія має набрати на парламентських виборах або кандидат від партії на президентських.

2. Невизначеність із регіональними партіями детермінує процеси деінституціалізації в партійній системі. Тому на законодавчому рівні необхідно або дозволити існування регіональних партій, або їх заборонити.

3. Забезпечити внутрішньопартійну демократію, розширивши повноваження місцевих осередків насамперед стосовно участі у виборах (висунення кандидатів). Нині це – прерогатива головного офісу партії, що робить недієздатними місцеві осередки, пригнічує ініціативу, зумовлює політичну корупцію, а також призводить до утворення локальних партійних проєктів, які дають можливість місцевим лідерам, котрі не домовилися про своє балотування із центральним органом партії, проводити виборчу кампанію з іншим партійним брендом.

4. Потребує реформування виборчої системи, яка поки що сприяє лише великим партіям і політичній корупції (купівля місць у партійних списках). Потрібно встановити пропорційну виборчу систему з відкритими регіональними партійними списками. При цьому виборчий бар'єр можна зменшити до 4% і змінити формулу перерахунку голосів у депутатські мандати з Т. Хейра на Д'онта.

5. Персоніфікація політичних партій (іменні партії) має бути заборонена, оскільки вона має негативний вплив на процес їх інституціалізації, а отже, і партійної системи загалом.

6. Удосконалити процедуру контролю за діяльністю політичних партій: НАЗК (фінансова діяльність), Мін'юст (у контексті вимог до організаційної структури, внутрішньопартійної демократії, чисельності, легалізації партій), ЦВК (участь політичних партій у виборчих процесах).

7. Розширити державне фінансування політичних партій за рахунок тих, що не подолали

виборчий бар'єр, а набрали певну кількість голосів виборців. Така норма нещодавно видалена із закону з мотивацією, що фінанси витрачаються такими партіями не на розбудову структури, а на власні цілі. У цьому аспекті потрібно зробити жор-

стким контроль за партійними фінансами (НАЗК), а не заборонити фінансування, оскільки державна підтримка непарламентських партій широко практикується в Європейському Союзі, забезпечуючи цим партійну конкуренцію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бевз Т. Інституціоналізація політичних партій як процес. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України*. 2011. № 3 (53). С. 31–45.
2. Про об'єднання громадян : Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2460-12>.
3. Конституція України. URL: <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
4. Про вибори народних депутатів України : Закон України (1997). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/541/97-%D0%B2%D1%80>.
5. Про політичні партії в Україні : Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14>.
6. Про вибори народних депутатів України : Закон України від 25 березня 2004 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1665-15>.
7. Про внесення змін до Конституції України : Закон України від 8 грудня 2004 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2222-15>.
8. Про відновлення дії окремих положень Конституції України : Закон України від 21 лютого 2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/742-18#n2>.
9. Про вибори народних депутатів України : Закон України від 17 листопада 2011 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4061-17>.
10. Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки : Закон України від 9 квітня 2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19>.
11. Закон України «Про політичні партії в Україні»: українська дійсність та європейські перспективи. *Парламент. Лабораторії законодавчих ініціатив : Інформаційно-аналітичне видання*. 2001. № 5. С. 3–46.
12. Зеленько Г. Співвідношення процесів правової та політичної інституціоналізації політичних партій: українська практика. *Партійна система сучасної України: еволюція, тенденції та перспективи розвитку* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. 24–25 листопада 2011 р. Київ : ІПіЕНД, 2012. С. 205–221.
13. Зеленько Г. Довіра до суспільно-політичних інститутів в Україні і наслідки її дефіциту для України. *Studia Politologia Ucraino Polona*. Вип. 8. Житомир – Київ – Краків, 2018. С. 108–118.
14. Ефективність політичних партій: проблеми та перспективи. *Парламент. Лабораторії законодавчих ініціатив : Інформаційно-аналітичне видання*. 2007. № 1. С. 2–45.
15. Консолідований висновок на Законопроект № 1029 в частині внесення змін до Закону України «Про політичні партії в Україні». URL: <http://www.pravo.org.ua/ua/news/20873877-konsolidovaniy-visnovok-na-zakonoproekt-1029-v-chastini-vnesennya-zmin-do-zakonu-ukrayini-pro-politichni-partiyi-v-ukrayini>.
16. Мелешевич А. Проблеми інституціоналізації та перспективи розвитку партійної системи України. *Партійна система сучасної України: еволюція, тенденції та перспективи розвитку* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. 24–25 листопада 2011 р. Київ : ІПіЕНД, 2012. 558 с. С. 46–64.
17. Спільний висновок щодо проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання корупції в Україні» (Висновок Венеціанської комісії № 815/2015). URL: <https://www.osce.org/uk/odihr/180226?download=true>.
18. Сидорчук О. Бій з Голіафом: Реформа партійних фінансів в Україні. URL: <https://dif.org.ua/article/biy-iz-goliafom-reforma-partiynikh-finansiv-v-ukraini>.
19. Сидорчук О. Становлення громадян до партій і джерел їхнього фінансування. URL: https://dif.org.ua/uploads/pdf/1456483459_4026.pdf.
20. Трансформація партійної системи: український досвід у європейському контексті / за ред. Ю. Якименка. Київ : Центр Разумкова, 2017. 428 с.